

УДК 94 (477. 63) «1932/1936»

Н.Р. РОМАНЕЦЬ

«ЗАКОН ПРО П'ЯТЬ КОЛОСКІВ»: ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ В УКРАЇНІ

Романець Наталя Радомирівна – докторант Дніпропетровського національного університету імені Олеся Гончара, кандидат історичних наук, доцент

У статті досліджуються причини прийняття, механізми реалізації і практика застосування закону «Про охорону соціалістичної власності» від 7 серпня 1932 р. в Україні протягом 1932-1936 рр.

Ключові слова: селянство, колгоспи, хлібозаготівлі, закон від 7 серпня 1932 р., репресії.

В статье исследуются причины принятия, механизмы реализации и практика применения закона «Об охране социалистической собственности» от 7 августа 1932 р. в Украине в 1932-1936 гг.

Ключевые слова: крестьянство, колхозы, хлебозаготовки, закон от 7 августа 1932 р., репрессии.

The article investigates the reasons of the adoption, the mechanisms of realization and the practice of the law of August 7, 1932 on safeguarding of socialist property in Ukraine in 1933-1936.

Key words: peasantry, collective farms, grain procurements, law of August 7, 1932, repressions.

© Н.Р. Романець, 2011

Постанова ЦВК і РНК СРСР від 7 серпня 1932 р. «Про охорону майна державних підприємств, колгоспів та кооперації і зміцнення громадської (соціалістичної) власності», названа в народі «законом про п'ять колосків», належить до найбільш одіозних нормативно-правових актів сталінської доби, виступаючи уособленням антигуманної суті, класової спрямованості радянської правової системи 30-х рр. ХХ ст. Активне дослідження вітчизняними і російськими істориками практики застосування даного закону почалося лише наприкінці 80-х рр. ХХ ст. у зв'язку із зняттям табу з теми політичних репресій і голодомору. Протягом останніх двох десятиліть сформувалася солідна історіографія проблеми, що засвідчують роботи С. Кульчицького [16], В. Кривоноса [15], П. Соболя [20]. Серед наукових розвідок особливе місце займають праці І. Зеленина, в яких детально досліджено як процес розробки й ухвалення самої постанови від 7 серпня 1932 р., так і інструкції про її застосування [9; 10]. Зазначимо, що науковці звичайно розглядають «закон про п'ять колосків» у контексті загальних репресивних дій влади періоду хлібозаготівельної кампанії 1932/33 р., але, на наш погляд, окремого висвітлення потребують механізми реалізації постанови ЦВК і РНК СРСР від 7 серпня 1932 р. Тому метою даної статті є встановлення особливостей застосування «закона про п'ять колосків» в УСРР протягом 1932–1936 рр. Хронологічно межі дослідження охоплюють період заготівель 1932/33 р., голодомору і наступний, постголодоморний період.

Закон від 7 серпня 1932 р. «Про охорону майна державних підприємств, колгоспів та кооперації і зміцнення громадської (соціалістичної) власності» став одним із перших репресивних нормативно-правових актів, прийнятих під час хлібозаготівельної кампанії 1932/33 р. За офіційною версією влади головною причиною появи «закона про п'ять колосків» було зростання кількості крадіжок у колгоспному секторі. Так зване «розбазарювання хліба», тобто його приховування, розкрадання, використання особливого режиму обмолоту, було спе-

цифічною формою протидії селян хлібозаготівлям, проявом їх антиколгоспних настроїв. Примусово зігнані в колгоспи селяни з самого початку не відчували себе там господарями. Події зими-весни 1931–1932 рр. наочно продемонстрували, що держава не забезпечує хлібом навіть чесно зароблені трудовні. За даними С. В. Косіора, у 1931 р. 48 % господарств України нічого не видали на трудовні, а в наступному їх кількість тільки на Дніпропетровщині зросла до 94,8 %. Тому перед загрозою нового голоду селяни й почали «отоварювати» трудовні самовільно. У більшості колгоспів республіки мало місце «зрізання колосків». Тих селян, хто цим займався, називали перукарями. Місцеве чиновництво ставилось до цього дійства цілком спокійно: «збирають і нехай собі збирають» [11], бо розуміли, що незібраний хліб все одно загине у полі.

Документи свідчать, що республіканське керівництво прекрасно усвідомлювало можливість подібного розвитку подій. В. Чубар у листі В. Молотову і Й. Сталіну ще 10 червня 1932 р. попереджав: «Щоб забезпечити себе на зиму краще, ніж торік, почнуться масові крадіжки хліба. Те, що спостерігається тепер – викопування посаженої картоплі, бурякових висадок, цибулі тощо, буде відтворюватися в набагато більших розмірах у період визрівання озимини» [14, 209]. Йому вторив Г. Петровський: «Від голоду селяни зніматимуть незрілий хліб, і його багато може загинути даремно» [14, 214].

І дійсно, у 1932 р. крадіжки хліба стали настільки масовими, що, виступаючи на партконференції у Запорізькому окрузі в лютому 1933 р., перший секретар Дніпропетровського обкому партії М. Хатаєвич наголошував: «Чи всі колгоспники кради? Дуже невеликий процент не крав – процентів 10–15. Навіть ті, які заробили по 400–500 трудовнів, тягли колгоспний хліб, але набагато менше, бо їм ніколи було красти, вони працювали» [2, 118]. Взагалі, як зазначає дослідник В. Нолл, «крадіжки у широких масштабах склалися як результат колгоспного устрою життя». При цьому самі селяни не

вважали крадіжки колгоспного майна злочином: «красти – це до когось полізти, а в колгоспі – це не крадіжка». На погляд колгоспників, «крадіжка була чимось на кшталт «прав» кожного громадянина», а «примусила» їх цим займатися сама влада [17, 237].

Російський історик І. Зеленін дійшов висновку, що «ініціатором і основним автором» постанови ЦВК і РНК СРСР від 7 серпня 1932 р. був сам генеральний секретар, що доводить листування Й. Сталіна і Л. Кагановича. Також дослідник звернув увагу «на юридичну безграмотність закону», яка полягала у відсутності диференціації видів покарання залежно від ступеня їх тяжкості: розстріл із конфіскацією всього майна або 10 років ув'язнення застосовувалися за будь-яку крадіжку соціалістичної власності без урахування її розмірів [9, 21]. Засуджені у цих справах ні за яких умов не підпадали під амністію.

Прирівнявши майно колгоспів і кооперативів до державного, постановою ЦВК і РНК СРСР від 7 серпня 1932 р. остаточно розвіяла ілюзії тих селян, які вважали, що «колгосп – не частина соціалістичного сектора», «а лише селянське об'єднання, яке цілком самостійно встановлює свої взаємовідносини з державою» [20, 135].

Таємна інструкція від 13 вересня 1932 р. регламентувала порядок застосування положень закону від 7 серпня 1932 р. Так, стосовно куркулів, звинувачених у розкраданні колгоспного майна й хліба, передбачалося застосовувати вищу міру покарання без винятку. Вироки одноосібникам і колгоспникам обмежувалися позбавленням волі на 10 років, а головам колгоспів, членам правління загрожувала вища міра покарання (за пом'якшуючих обставин позбавлення волі на 10 років) [19, 300]. Інструкція також відкинула відому правову норму: «закон не має зворотньої сили», дозволивши застосування постанови ЦВК і РНК СРСР від 7 серпня стосовно злочинів, скоєних до його видання у тих випадках, «коли злочини мають громадсько-політичне значення». Зазначимо, що в Україні судові органи практикували «зворотнє використання закону», ще до появи відповідних роз'яснень [1, 321].

Інструкція зобов'язала судово-слідчі органи розглядати справи за законом від 7 серпня у прискореному режимі – протягом 15 днів. Справи про крадіжки колгоспного майна вилучалися з підсудності сільських громадських і колгоспних товариських судів. Останнім дозволялося лише розглядати справи про злочини проти особистої власності колгоспників і одноосібників. Дослідник Ю. Хоптяр звертає увагу, що «така нова політика контрастувала з фабрично-заводською практикою, за якою товариські суди захочувалися до розгляду всіх розкрадань, збитки від яких не перевищували 50 карбованців» [23, 157].

Інструкція про застосування «закону про п'ять колосків» фактично визначила його антикуркульську спрямованість. Останні крапки у цьому питанні розставило розпорядження Наркомату юстиції УСРР від 14 вересня 1932 р., в якому вказувалося, що «закон 7 серпня треба застосовувати обов'язково залежно від соціального стану звинуваченого, характеру заподіяної шкоди, політичного змісту справи до ворогів народу» [1, 320], якими, зрозуміло, вважалися куркулі.

На практиці соціально-класова спрямованість закону обернулася тим, що судово-слідчі органи почали масово фальсифікувати відомості «про соціально-класовий стан» притягнутих до кримінальної відповідальності. Звичайною справою стало «перетворення маломіцного середняка в заможника, а цього останнього – на куркуля» [1, 320]. Таким чином, місцеві органи юстиції перестраховувалися: винесення розстрільного вироку за жменю вкрадених колосків завжди можна було виправдати «куркульським походженням» обвинуваченого.

Юридична недосконалість «закону про п'ять колосків» ускладнювала роботу судів, які опинилися перед тяжкою дилемою: у яких випадках слід застосовувати постанову ЦВК і РНК СРСР від 7 серпня, в яких – обмежитися 170 ст. КК УСРР, яка передбачала більш ліберальні покарання за крадіжки. Нерідко все залежало від судівського сумління: у одних «рука не підіймалася, щоб на 10 років закатати людину за крадіжку колосків» [10, 120], інші – засуджували «до розстрілу 17-річних, вагітних, без будь-яких доказів» [27, 15]. Приміром, 4 вересня 1932 р. у Дніпропетровській обласній газеті «Зоря» вийшла стаття, в якій нарсуддя Петриківського району Золотарьов звинувачувався у винесенні «сміхотворно м'яких вироків куркулям і підкуркульникам, розкрадачам колгоспного хліба». Так, куркуля І. В'язового з артілі «Радянське село», розкрадача соціалістичної власності, він засудив лише на 3 роки позбавлення волі з наступною поразкою у правах та заборобою виїжджати за межі УСРР протягом 5 років [12].

Тому обласні прокуратури ретельно контролювали діяльність судів, опротестовуючи їх занадто «м'які» вирoki. Так було переглянуто вирок нарсуду щодо куркулів Шулешкових, яких за крадіжку колгоспного хліба спочатку засудили до 3 років позбавлення волі, а після прокурорського втручання – «до найвищого заходу соціоборони – розстрілу». На погляд Дніпропетровської облпрокуратури, особливою «м'якістю» відрізнялися вирoki, винесені Нововасилівським, Оріхівським, Сталіндорфським, Чубарівським, Новотроїцьким, Софіївським, Олександрійським, Бердянським та іншими райсудами [3, 107–109].

Протягом першого місяця реалізації закону від 7 серпня чітко окреслилася тенденція «масового заведення справ у нарсудах, а особливо в облсудах» і масового винесення розстрільних вироків [1, 320]. При цьому місцеві органи юстиції повсюдно порушували принцип соціально-класової спрямованості закону. Значну частину засуджених складали середняки і бідняки: по 120 «розстрільних справах» їх нараховувалося 20 осіб. У Кадіївському районі Донецької області із 138 осіб, притягнутих до кримінальної відповідальності, куркулями були 21. Наркомат юстиції УСРР розцінив таку практику, як «механічне застосування закону», і своїм розпорядженням від 14 вересня 1932 р. зобов'язав народні суди під час розгляду справ враховувати «цілу низку моментів, а саме: злочин вчинено

вперше, без обтяжливих моментів, крадіжка має ясно визначений споживацький характер, вкрадено на незначну суму» [1, 321]. Зрозуміло, що подібні рекомендації явно протирічили «драконівській» суті «закону про п'ять колосків».

Якщо спочатку «закон про п'ять колосків» застосовувався лише до розкрадачів соціалістичної власності, то наступні союзні і республіканські нормативно-правові акти значно розширили його сферу дії:

– Постанова ЦВК і РНК СРСР від 27 вересня 1932 р. дозволила карати за законом від 7 серпня посадових осіб, які допустили «незаконні витрати гарнцевого збору» [21, 764].

– Постанова РНК УСРР «Про заходи до посилення хлібозаготівель» від 20 листопада 1932 р. поширила його дію на «бухгалтерів, рахівників, комирників, завгоспів, вагарів, що затають хліб від обліку, складають брехливі облікові відомості» [1, 400].

– Постанова ЦВК СРСР від 30 січня 1933 р. санкціонувала використання «закону про п'ять колосків» щодо саботажників сільськогосподарських робіт, розкрадачів насіння й шкідників [13, 451].

Окремо слід згадати постанову ЦК ВКП(б) від 1 січня 1933 р., яка дала новий імпульс застосуванню закону від 7 серпня, поширивши його дію на селян, які приховували «розкрадений» і «прихований від обліку хліб». При цьому Кремль «милосердно» дозволив не репресувати тих «колгоспників, колгоспи і трудящих одноосібників», які відреагують на останнє владне попередження і добровільно здадуть прихований хліб державі [1, 567]. С. Кульчицький вважає, що вказана постанова започаткувала масові обшуки селян, які супроводжувалися вилученням усіх їстівних припасів [16, 302].

Взагалі закон від 7 серпня 1932 р. був використаний владою не лише для захисту врожаю від посягань голодних селян. Для Кремля він став важливим інструментом забезпечення успіху хлібозаготівельної кампанії, оскільки, починаючи з кінця листопада 1932 р., у зв'язку з вичерпанням так званих «видимих припасів хліба», державний план мав виконуватися виключно за рахунок вилучення у селян «розкраденого, незаконно розданого і прихованого хліба», на що були зорієнтовані всі владні структури [25, 164]. Це доводить і статистика Наркомату юстиції УСРР. Так, з початку хлібозаготівельної кампанії і до 25 листопада 1932 р. в республіці за розбазарювання і розкрадання зерна було засуджено близько 19 500 осіб. До них слід додати ще 1000 осіб, засуджених за «розбазарювання гарнцевого збору» й порушення планів з мірчуку. В середньому на кожен район УСРР припадало 50 випадків засудження «за розбазарювання і розкрадання хліба» і 3 гарнцеві справи. Найбільше за розкрадання хліба карали в Дніпропетровській області – 5 025 засуджених, найменше у Чернігівській – 920 засуджених. Майже 500 осіб, притягнутих до кримінальної відповідальності, засудили до вищої міри покарання, але лише 245 розстрільних вироків було затверджено [25, 172–173]. Ще 14 тис. осіб засудили до позбавлення волі, з них 10% – на

10 років і 10% – на строк від 5 до 10 років. Останні 5 тис. осіб повинні були відбувати покарання у вигляді примусових робіт. Отже, судова статистика свідчить, що закон від 7 серпня 1932 р. у справах про крадіжки застосовувався в республіці не більш ніж у 10% випадків, у той час як у середньому в СРСР – у 37% [21, 711].

З кінця листопада 1932 р. в Україні чітко окреслюється тенденція до подальшого посилення судової репресії «у боротьбі з розкраданням хліба». Так, лише з 25 листопада до 5 грудня 1932 р. за даними 295 районів у республіці було засуджено 1 625 осіб, в середньому 5 осіб на один район [26, 32]. На підставі цих даних Наркомат юстиції УСРР припускав, що загальна кількість притягнутих до кримінальної відповідальності судами досягла «по всій Україні щонайменше 2 000 осіб» [24, 20].

На підставі дослідження архівно-слідчих справ можна стверджувати, що уповноважені ДПУ порушували кримінальні справи проти крадіїв переважно за законом від 7 серпня, але під час їх розгляду у суді відбувалась перекваліфікація звинувачення на ст. 170 КК УСРР. Приміром, 23 листопада 1932 р. Апостолівський райапарат ДПУ порушив кримінальну справу проти селянки М. Дужан за крадіжку 3 центнерів кукурудзи у комуни «1 Травня» саме за постановою ЦВК і РНК СРСР від 7 серпня. Оскільки за соціальним станом звинувачена була розкуркуленою, крадіжки носили систематичний характер, а розмір вкраденого – значним, то їй загрожував розстріл. Справа була передана на розгляд до Апостолівського народного суду, який 22 грудня 1932 р. виніс вирок, але вже за ст. 170 КК УСРР, засудивши М. Дужан до 10 років «позбавлення волі в поправно-трудовах таборах далекої місцевості Союзу» [8, 467]. Аналогічно Апостолівський нарсуд перекваліфікував і звинувачення по справі куркульки О. Вчєрашньої з села Мар'янського [8, 315].

Соціальний склад засуджених за крадіжки хліба спростовує тезу влади, що за посягань на соціалістичну власність карали переважно куркулів. Так, із загальної кількості засуджених судами УСРР станом на 25 листопада 1932 р. так званий куркульсько-заможний елемент складав лише 18%, а середняки і незаможники – 58%, рядові колгоспники – 13%. Серед засуджених за крадіжки колгоспного хліба 1 500 осіб були членами правління і посадовими особами колективних об'єднань, а 2 500 – рядовими колгоспниками. Разом з засудженими за розкрадання і розбазарювання гарнца кількість засуджених членів правління і працівників апарату колгоспів зростала майже до 1 800 осіб [25, 171]. Те, що значний відсоток притягнутих до кримінальної відповідальності, складали представники управлінської ланки колгоспів, можна пояснити реалізацією директиви В. Молотова і М. Хатаєвича від 5 листопада 1932 р., в якій ті зажадали від обкомів «нещадної кари злочинним елементам у правліннях колгоспів на підставі відомого декрету про охорону суспільної власності» [1, 371]. Управлінський апарат колгоспів, як правило, звинувачували у розбазарюванні хліба. Органи юсти-

ції і ДПУ кваліфікували як розбазарювання втрати зерна під час збирання й обмолоту хлібу, а також авансування колгоспників понад встановлені норми – 15% від фактичного обмолоту.

Справи про крадіжки, розбазарювання і приховування хліба розглядалися не лише судами, але й Судовою трійкою та Особливою нарадою (ОСО) при Колегії ДПУ УСРР, тобто позасудовими органами у закритому режимі: без участі обвинуваченого й захисника. До Судової трійки і ОСО ДПУ, як правило, потрапляли «великі справи»: про крадіжки, які супроводжувалися масовими виступами, насильницькими діями, терористичними актами, а також справи, за якими проходили організовані угруповування з великою кількістю заарештованих. Протягом серпня – листопада 1932 р. Судова трійка і ОСО ДПУ винесли вироки щодо 146 осіб, застосувавши наступні репресії: 31 особу засудили до розстрілу, 60 осіб – до 10 років концтабору [1, 547]. Ці дані дозволяють зробити висновок, що надзвичайні органи частіше, ніж суди зверталися до закону від 7 серпня – у 62% випадків проти 10%. Додамо, що в першій половині грудня 1932 р. Судова трійка і ОСО ДПУ УСРР «за крадіжки, розбазарювання і приховування хліба» засудили ще 64 особи, з них 10 – до розстрілу, 20 – до 10 років концтабору [19, 477].

Якщо протягом перших чотирьох місяців застосування закону від 7 серпня органи юстиції і ДПУ виявляли й карали, головним чином, крадігів-одинаків, то з початком 22 листопада 1932 р. спецоперації ДПУ УСРР проти сільської контрреволюції розгортається масова фабрикація групових справ розкрадачів. У рамках цієї спецоперації органи ДПУ лише у листопаді 1932 р. ліквідували в республіці 55 контрреволюційних колгоспних груп, які «організовано розбазарювали хліб», 60 угруповань, які хліб «організовано розкрадали», і 19 організацій, які приховували [19, 357]. Більшість викритих угруповань поєднували у своїй роботі всі перераховані злочинні діяння: одночасно розбазарювали, розкрадали і приховували хліб, як правління артїлі ім. Чубаря Чубарівського району Дніпропетровської області [19, 359]. Всього ж за період спецоперації (листопад 1932 р. – січень 1933 р.) органи ДПУ УСРР ліквідували 757 контрреволюційних колгоспних груп, які здійснювали крадіжки й розбазарювання хліба [19, 502].

Практика застосування закону «про п'ять колосків» поступово змінюється після закінчення хлібозаготівельної кампанії 1932/33 р. Прийнята 9 лютого 1933 р. інструкція Наркомату юстиції УСРР від «Про організацію репресії у боротьбі за охорону соціалістичної власності» визначила, що закон від 7-го серпня 1932 р. належить застосовувати лише до організаторів крадіжок; адміністраторів, які не вживали заходів щодо охорони соціалістичної власності, а також «у випадках крадіжок громадської власності, здійснених:

- а) організованою групою осіб;
- б) неодноразових крадіжок, здійснених хоча б однією особою;
- в) крадіжок у значних розмірах;

г) крадіжок за участю посадових осіб держустанов і колгоспів;

д) крадіжок, які супроводжуються підrobкою документів тощо».

Одночасно наголошувалося, що у разі «дрібних, одиничних крадіжок, скоєних трудящими, репресію належить застосовувати в рамках Кримінального Кодексу», тобто за ст. 170 КК УСРР [4, 522].

Невдовзі до врегулювання цього питання звертається й центральна влада. Президія ЦВК СРСР у постанові від 27 березня 1933 р. також вказала «на необхідність у справах про дрібні, одиничні крадіжки громадської власності, скоєні трудящими через нужденність, несвідомість і за наявності інших пом'якшуючих обставин, не застосовувати закон від 7 серпня 1932 р., вирішуючи ці справи на основі відповідних статей кримінальних кодексів союзних республік». Цю заборону також двічі підтвердив Верховний Суд СРСР у постановках від 26 травня і 28 грудня 1934 р. Всі справи за законом від 7 серпня 1932 р. мали розглядати лише обласні суди. До нарсудів дозволялося передавати лише нескладні справи та й ті з дозволу облсудів [6, 18].

Реалізацію нового курсу влади віддзеркалює й судова статистика. Так, у першому кварталі 1934 р., порівняно з першим кварталом 1933 р., кількість засуджених за законом «про п'ять колосків» у СРСР зменшилася на 84%. Паралельно у першому півріччі 1934 р. порівняно з аналогічним періодом 1933 р. «скорочується й застосування гострих форм репресії за крадіжки соціалістичної власності» – вищої міри покарання з 5% до 0,7% від загальної кількості вироків. Судові органи УСРР зверталися до закону від 7 серпня 1932 р. ще менше – у 2,5% проти 12–13% в середньому по Союзу, використовуючи ст. 170 КК УСРР [4, 520].

Разом з тим документи органів юстиції республіки засвідчують, що, незважаючи на всі застереження, суди продовжували суворо карати колгоспників за жменю колосків і протягом другої половини 1933–1936 рр. Так, 1 серпня 1933 р. виїзна сесія Київського облсуду засудила до розстрілу П. Павлюка за те, що він нібито зрізав колоски в степу. Вирок був «побудований виключно на показаннях одного свідка, який зазначив: «Я не бачив, але мені казав об'їждчик» [7, 199 Зв.].

Взагалі найяскравіше антилюдська сутність «закону про п'ять колосків» проявилася під час голодомору 1933 р., коли його застосовували у буквальному розумінні слова до помираючих від голоду селян. Приміром, в Октябрському районі Одеської області «виїзна сесія обласного суду виявила у камері народного суду звинуваченого за законом від 7 серпня, який помирав від виснаження». В Арбузинському і Гросулівському районах «крадії з безвиході» навіть недожили до розгляду справ у суді [27, 85]. Загалом у 1933 р. в Україні за «законом про п'ять колосків» засудили 12 767 осіб [23, 159].

Новий пік застосування «закону про п'ять колосків» припадає на хлібозаготівельну кампанію 1934 р., коли неврожай та непомірний заготівельний план знову примусили селян самовільно отоварювати трудовні. У тих регіонах республіки, які

найбільш постраждали від посухи, «різання колосків набуває масового характеру». Щоб забезпечити виконання «першої заповіді» – заготівельних планів, органи юстиції республіки активно включаються до «боротьби за хліб». Лише у Вінницькій області з початку хлібозаготівельної кампанії до 13 вересня 1934 р. судовими органами було розглянуто 409 «колоскових справ». Якщо через нарсуди проходили справи про «дрібні, одиничні крадіжки, скоєні трудящими», то в облсудах розглядали справи «про крадіжки у значних розмірах», скоєні «класово ворожими елементами» – куркулями і замужниками, за законом від 7 серпня 1932 р. Так, Вінницький облсуд за вказаний період розглянув 16 справ, пов'язаних з крадіжкою хліба, за якими засудив 43 особи, з них 5 осіб до розстрілу і 20 осіб до позбавлення волі на 8–10 років [18, 89].

Своєрідну риску під застосуванням «закону про п'ять колосків» підвела постанова ЦВК і РНК СРСР від 16 січня 1936 р., яка зобов'язала Верховний Суд, Прокуратуру і Наркомат внутрішніх справ СРСР перевірити правильність застосування закону від 7 серпня 1932 р. щодо осіб, засуджених до 1 січня 1935 р. Для цього у місцях позбавлення волі передбачалося створити спеціальні комісії, встановивши для перегляду справ строк у шість місяців [22, 677].

Зазначимо, що в Україні поступовий перегляд справ селян, засуджених за «законом про п'ять колосків», почався ще після ухвалення директиви-інструкції ЦК ВКП(б) і РНК СРСР від 8 травня 1933 р., яка проголосила припинення масових репресій проти селянства. Тоді під час перевірки місць по-

збавлення волі були встановлені численні факти притягнення до кримінальної відповідальності селян за крадіжки жмені зерна. Так, «Лозовським народним судом були засуджені на два роки позбавлення волі Д. Авдієнко та О. Костров, перший за те, що зірвав 49 колосків, а другий за те, що проходив полем та під час обшуку у нього було знайдено жменю колосків» [5, 116]. В результаті 46,4% вироків українських обласних судів були замінені [23, 159].

Таким чином, аналіз практики застосування закону від 7 серпня 1932 р. в Україні дозволяє зробити висновок, що своєрідний пік застосування цього закону припадає на завершальний етап хлібозаготівельної кампанії (кінець листопада 1932 р. – січень 1933 р.). Саме в цей період, вичерпавши так звані «видимі припаси хліба», влада починає виконувати заготівельний план виключно за рахунок вилучення у селян «розкраденого, незаконно розданого і прихованого хліба». У «боротьбі за хліб» постанову від 7 серпня 1932 р. переважно застосували органи ДПУ, суди ж, в основному, обмежувалися притягненням до кримінальної відповідальності крадіїв за 170 ст. КК УСРР. Послаблення репресивного режиму в українському селі після прийняття інструкції від 8 травня 1933 р. призвело до зменшення застосування «закону про п'ять колосків» і перегляду справ засуджених. Але це не означало повної відмови репресивних органів від використання сумнозвісної постанови. Під час «проблемних» хлібозаготівельних кампаній, зокрема у неврожайному 1934 р., влада знову зверталася до апробованої зброї.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА:

1. Голодомор 1932–1933 років в Україні: документи і матеріали / Упоряд. Р. Я. Пиріг; НАН України. Ін-т історії України. – К.: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2007. – 1128 с.
2. Даниленко В. М. Сталінізм на Україні: 20–30-ті роки / В. М. Даниленко, Г. В. Касьянов, С. В. Кульчицький. – К.: Либідь, 1991. – 344 с.
3. Державний архів Дніпропетровської області (далі ДАДО). – Ф. 1520, оп. 1, спр. 5.
4. ДАДО. – Ф. 1520, оп. 3, спр. 62.
5. ДАДО. – Ф. 1520, оп. 3, спр. 79.
6. ДАДО. – Ф. 1520, оп. 3, спр. 175.
7. ДАДО. – Ф. 2622, оп. 1 дод., спр. 1.
8. ДАДО. – Ф. 6483, оп. 1, спр. 2.
9. Зеленин І. Е. Введение (Кульминация крестьянской трагедии) / И. Е. Зеленин // Трагедия советской деревни. Коллективизация и раскулачивание. 1927–1939: Документы и материалы. В 5-ти тт. / Т. 3. Конец 1930 – 1933 / Под ред В. Данилова, Р. Маннинг, Л. Виолы. – М.: Российская политическая энциклопедия (РОССПЭН), 2001. – С. 7–47.
10. Зеленин І. Е. «Закон о пяти колосках»: разработка и осуществление / И. Е. Зеленин // Вопросы истории. – 1998. – № 1. – С. 114–123.
11. Зоря. – 1932. – 26 липня.
12. Зоря. – 1932. – 4 вересня.
13. Коллективизация сельского хозяйства. Важнейшие постановления Коммунистической партии и советского правительства. 1927 – 1935. – М.: Издательство Академии наук СССР, 1957. – 576 с.
14. Командири великого голоду: поїздки В. Молотова і Л. Кагановича в Україну та на Північний Кавказ. 1932–1933 рр. / За ред. В. Васильєва, Ю. Шаповала. – К., 2001. – К., 2001. – 399 с.
15. Кривоніс В. М. Діяльність органів юстиції та «правопорядку» в 1932–1933 рр. / В. М. Кривоніс. – Голод 1932–1933 років в Україні: Причини та наслідки / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. – К.: Наук. думка, 2003. – С. 598–606.
16. Кульчицький С. В. Голодомор 1932–1933 рр. як геноцид: труднощі усвідомлення / С. В. Кульчицький. – К.: Наш час, 2008. – 424 с.
17. Нолл В. Трансформація громадянського суспільства: Усна історія української культури 1920–1930-х років. – К: Центр досліджень усної історії та культури, Родовід, 1999. – 559 с.
18. Політичні репресії на Поділлі (20–30-і рр. XX ст.) / В. Ю. Васильєв, С. Л. Калитко, П. М. Кравченко, Р. Ю. Подкур. – Вінниця: Логос, 1999. – 248 с.
19. Розсекречена пам'ять: Голодомор 1932 – 1933 років в Україні в документах ГПУ-НКВД. – К.: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2008. – 604 с.
20. Соболев П. І. Радянський тоталітаризм в Україні: роки колективізації і голоду (1929–1933): Монографія. – Суми: Видавничо-виробниче підприємство «Мрія-1» ТОВ, 2010. – 368 с.
21. Трагедия советской деревни. Коллективизация и раскулачивание. 1927–1939: Документы и материалы. В 5-ти тт. / Т. 3. Конец 1930 – 1933 / Под ред В. Данилова, Р. Маннинг, Л. Виолы. – М.: Российская политическая энциклопедия (РОССПЭН), 2001. – 1008 с.
22. Трагедия советской деревни. Коллективизация и раскулачивание. 1927 – 1939: Документы и материалы. В 5-ти тт. / Т. 4. 1934

- 1936/ Под ред В. Данилова, Р. Маннинг, Л. Виолы. – М.: Российская политическая энциклопедия (РОССПЭН), 2002. – 1056 с.
23. Хоптяр Ю. А. Судочинство і селянство України в 1929–1933 рр./ Ю. А. Хоптяр// Історія України. Маловідомі імена, події факти. – Вип. 31. – К.: Ін-т історії України НАН України, 2005. – С. 151–159.
24. Центральний державний архів громадських об'єднань України (далі ЦДАГО України). – Ф. 1, оп. 20, спр. 5490.
25. ЦДАГО України. – Ф.1, оп. 20, спр. 5491.
26. ЦДАГО України. – Ф.1, оп. 20, спр. 6352.
27. ЦДАГО України. – Ф.1, оп. 20, спр. 6390.